

ЦИФРОВА СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ

Яковюк І.В.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач сектору порівняльного правознавства
*НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України, Україна*

Постійно зростаюче використання інформаційних технологій в усе нових сферах викликає фундаментальні зміни в суспільному житті сучасних держав. Хоча процеси цифровізації почалися в економіці, вони досить швидко перетекли у публічну сферу, що дало поштовх для формування концепцій інформаційного суспільства і цифрової держави, в якій управління державними справами, адміністрування та прийняття політичних рішень здійснюються за допомогою інформаційних технологій. Основоположними засадами цифрової держави є: відсутність бар'єрів у потоці інформації; знаходження людини у центрі уваги держави, завдяки чому забезпечується комплексне вирішення її проблем; прозорість дій органів державної влади та можливість участі громадян у процесах прийняття рішень; захист права громадян на приватне життя.

Перетин соціальної політики та цифровізації є критично важливим аспектом сучасного управління та суспільного розвитку. Соціальна політика стосується урядових ініціатив і втручань, спрямованих на підвищення добробуту громадян, вирішення таких проблем, як охорона здоров'я, освіта, безробіття та бідність. З іншого боку, цифровізація передбачає інтеграцію цифрових технологій у різні аспекти суспільства, включаючи комунікацію, економіку та управління.

Між становленням інформаційного суспільства, зокрема електронної економіки, та соціальною державою існує зв'язок: вони не є антагоністами, а доповнюють один одного. Окремі країни успішно реалізують ідею поєднання технологічного та економічного успіху з реалізацією ідей соціальної справедливості та рівності. Так, Фінляндія створила унікальний симбіоз інформаційного суспільства та соціальної держави (цифрова соціальна держава): успішне інформаційне суспільство уможливило подальше фінансування дорогих програм соціальної держави, тоді як остання стимулює розвиток інформаційного суспільства завдяки високій якості освіти, державній охороні здоров'я та системі соціального забезпечення [1].

Поворотом до обов'язкової цифровізації сприяє поступовій трансформації соціальної держави¹. Сьогодні уряди багатьох держав переводять у цифрову форму соціальну державу, щоб автоматизувати оцінку відповідності вимогам, розрахунки допомоги, виявлення шахрайства та оцінку ризиків. Замість того, щоб намагатися захистити своїх громадян від циклів накопичення та ринкових криз, соціальна держава прагне зробити громадян економічно мотивованими, конкурентоспроможними, гнучкими, активними та відповідальними [2]. Цифровізація соціальної держави також супроводжується децентралізацією

¹ Такий поворот розпочався ще в 1970-ті роки. Так, Норвегія ще 1972 р. використовувала повністю автоматизоване прийняття юридичних рішень до розрахунку допомоги за житловому законодавству. Однак цей процес загальмувався в 1990-ті роки через складність та індивідуальний характер законодавства, а також проблеми застосування, пов'язані з відсутністю цифрових платформ та фінансових інвестицій.

соціальної політики і передачею на муніципальний рівень відповідальності за турботу про молодь, соціальне забезпечення та догляд за хронічно хворими та літніми людьми. Цей крок покликаний наблизити державну соціальну допомогу до населення, а також зробити її більш ефективною і дешевою. Разом з тим слід зазначити, що муніципальні органи не мають досвіду та структурних засобів для створення власних сховищ даних, розробки функціонуючої інформаційної панелі та розробки систем прогнозування. Це зумовлює активізацію державно-приватного співробітництва.

Трансформація соціальної держави [3] в цифрову соціальну державу¹ породжує нові соціальні ризики, наприклад, системні помилки; дискримінація; ізоляцію та нерівність у доступі до соціального забезпечення, що є результатом витоку даних, з яким зіткнулися громадяни; створення нових форм контролю, заснованого на даних, замість адекватного надання послуг у рамках соціальної політики; недбалість автоматизації та обробки даних у соціальній політиці, що часом призводить до численних помилкових звинувачень у шахрайстві та відповідно до позбавлення пільг. Як наслідок, використання нових технологій, зокрема штучного інтелекту, напівавтоматизованих алгоритмічних систем та автоматизованої підтримки прийняття рішень для зниження рівня шахрайства з соціальними пільгами піддається сьогодні критиці.

Недоліком цифрової соціальної держави, на який вказують її критики, є те, що перехід до соціальної політики, заснованої на великих даних, майже повністю відбувається поза політичним та соціальним полем зору. Дослідження показують, що політичні партії не бажають перетворювати соціальну політику, зокрема такий її аспект як цифровізація, на питання виборів [4]. Відсутність суспільної уваги та демократичного мандату на перехід даних у соціальній політиці є неприйнятною для демократичної держави.

Ідея впровадження штучного інтелекту в цифрову соціальну державу потребує додаткового вивчення. Окремі важливі ініціативи цифрової соціальної держави не відповідають основним вимогам законності. Окружний суд Гааги у справі SyRI (індикатор системного ризику) наголосив на необхідності для держави сформулювати чітку та передбачувану правову основу для використання штучного інтелекту, перш ніж впроваджувати його в систему надання державних послуг. Очевидно, що законодавець несе відповідальність за забезпечення гарантій, що захищають громадян і їхні права від зловживань і свавілля при розробці та застосуванні нових технологій [5].

Також слід звернути увагу на те, що цифрова соціальна держава розширює перелік соціально вразливих груп, до яких слід відносити не тільки тих, хто не має доступу до таких соціальних послуг, як освіта, охорона здоров'я та зайнятість, але й тих, хто не має доступу до Інтернету, не володіє цифровими навичками і виключений із системи цифрової соціальної держави [6].

Також не можна виключати сценарій, при якому цифрова соціальна держава може сприяти розвитку цифрової технократії, яка розглядатиме своїх громадян як об'єкти, які підходять для обчислень та прогнозування, а не як людей, які мають свободу дій та права. Це негативно вплине на саму соціальну державу, яка тісно пов'язана із забезпеченням прав людини [7].

Цифровізація соціальної сфери породжує також питання про етичні стандарти управління даними. Проблема забезпечення конфіденційності та володіння даними

¹ Під «цифровою соціальною державою» заведено мати на увазі державу, в якій органи державної влади використовують сучасні технології для надання широкого спектра державних послуг у сферах соціального захисту та допомоги, державної освіти та охорони здоров'я.

особливо зростає після введення нового загального регламенту захисту персональних даних. Метою надання персональних даних адміністраторам соціальної сфери є отримання підтримки, а не наражати себе на ризик виявлення шахрайства в проєктах великих даних. Деякі експерти стверджують, що відповідно до нового європейського законодавства про конфіденційність майже всі форми збору «великих даних» на національному рівні стали незаконними

Можливість появи «робо-суддів» та «робо-адміністраторів» з погляду забезпечення прав людини викликає неоднозначну реакцію, яка загалом є радше негативною. Оптимісти наполягають на можливості демократизації юридичних послуг та підвищення передбачуваності та ефективності прийняття рішень, тоді як критики попереджають про можливість появи нових форм соціального контролю, свавілля та нерівності. Очевидно, що необхідно розробити універсальні керівні принципи вивчення можливостей, які пропонує цифрова соціальна держава, а також визначення законних меж їх діяльності.

Список використаних джерел:

1. Castells, M., & Himanen, P. (2002). The information society and the welfare state: The Finnish model. (No. 250). Oxford University Press, USA/
2. Schou, J. & Hjelholt, M. (2019). Digitalizing the welfare state: citizenship discourses in Danish digitalization strategies from 2002 to 2015. *Critical Policy Studies*. Vol. 13, Issue 1. P. 3-22.
3. Яковюк І. В. Виникнення та розвиток концепції соціальної держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 2. С. 25–34.
4. Kruijer, A. (2018). Gemeenteraadsverkiezingen: Dit thema wordt onderbelicht door alle politieke partijen. URL: <https://www.brainwash.nl/lees/politiek/2018/gemeenteraadsverkiezingen-dit-thema-wordt-onderbelicht-door-alle-partijen.html>.
5. Rachovitsa, A., & Johann, N. (2022). The human rights implications of the use of AI in the digital welfare state: Lessons learned from the Dutch SyRI case. *Human Rights Law Review*, 22(2), P.1-15.
6. Larasati, Z.W., Yuda, T.K. and Syafa'at, A.R. (2023). Digital welfare state and problem arising: an exploration and future research agenda. *International Journal of Sociology and Social Policy*. Vol. 43 No. 5/6, Pp. 537-549.
7. Яковюк І. В. Розвиток концепції соціально-економічних прав як передумова формування соціальної держави. *Проблеми законності*. 1998. Вип. 35. С. 22–27.